

OPEVNENIA NA LIPTOVE

REFÚGIÁ, HRADISKÁ
A HRÁDKY OD PRAVEKU
PO STREDOVEK

MARTIN FURMAN

Venované všetkým, ktorí akýmkoľvek pozitívnym spôsobom prispeli a v budúcnosti prispedia k obohateniu archeologického dedičstva Liptova.

► „... keď bol Liptov hustým pralesom obrnený, nad ktorým žilo voľné vtáctvo a po ktorom samopašne sem-tam behala bujná, svobodná divá zver: už vtedy prišli samoprví ľudia do Liptova, boli to tí prví Liptáci.“

(VOLKO-STAROHORSKÝ 1909, s. 42)

OPEVNENIA NA LIPTOVE

REFÚGIÁ, HRADISKÁ A HRÁDKY OD PRAVEKU PO STREDOVEK

MARTIN FURMAN

Autor a vydavateľ Mgr. Martin Furman, PhD.

Odborná spolupráca

Mgr. Noémi Laczková, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky v Bratislave
PhDr. Karol Pieta, DrSc., Archeologický ústav SAV v Nitre
Mgr. Katarína Vlaszatá, Krajský pamiatkový úrad Žilina

Redakčné úpravy a jazykové korektúry Mgr. Zuzana Staneková a Mgr. Tomáš Kopták, PhD., Krajský pamiatkový úrad Žilina

Autori fotografií Mgr. Martin Furman, PhD., PhDr. Václav Hanuliak, Peter Ledaj, Miroslav Kučera, Mgr. Ján Haruštiak

Autor ideálnych rekonštrukcií Igor Furugláš

Recenzenti doc. PhDr. Michal Slivka, CSc. a prom. hist. Jozef Moravčík

Preklad resumé Mgr. Lucia Virostková, M. A., PhD.

Na obálke kresba bronzového závesku v tvare vtáčika pochádzajúceho z Liptovskej župy (kresba: M. Furman).

© Martin Furman 2016
Žilina 2016

Distribútor Spolok SEPTENTRIO a Mgr. Martin Furman, PhD.

E-mail opevnenia@gmail.com

Grafická dizajn a ilustrácie Profigrafik.sk

Tlač Varínska tlačiareň

Náklad 1000 ks

Počet znakov s medzerami/počet AH 460677 znakov, 12,8 AH

ISBN 978-80-972396-2-6

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a firmy Daniel Furman – STOLÁRSTVO.

Publikácia vznikla s podporou Krajského pamiatkového úradu Žilina, mesta Liptovský Mikuláš, obcí Jakubovany, Jamník, Kráľová Lehota, Kvačany, Lazisko, Liptovská Sielnica, Liptovský Ondrej, Malužiná, Pavčina Lehota, Pavlova Ves, Smrečany, Uhorská Ves, Východná, Vyšná Boca, Závažná Poruba, spoločností ARCHEOVÝSKUM s.r.o. a VIA MAGNA s. r. o., Ing. Juraja Lovicha a Mgr. Simony Sliackej.

OBSAH

PRÍHOVOR	11	12	Lazisko-Žiarec	118
AKO KNIHU POUŽÍVAŤ	12	13	Lazisko-Zvon	120
OBJAVOVANIE DÁVNEJ MINULOSTI LIPTOVA	17	14	Liptovská Mara-Havránok	124
		15	Liptovská Sielnica-Starhrad	130
Prvé archeologické výskumy na Liptove	21	16	Liptovské Matiašovce-Pod Mníškom	136
Župný archeológ	27	17	Liptovské Matiašovce-kóta 950/Nad Konislavou	142
Tajný projekt MOTÝL	45	18	Liptovský Hrádok-Skalka	146
Liptovské múzeum v Kaštieli sv. Žofie	59	19	Liptovský Hrádok/Liptovský Ján-Vislavec	150
Profesor z Nižného Huštáku	64	20	Liptovský Ján-Hrádok	152
Medená polgula z Janošoviec	70	21	Liptovský Ján-Kameničná	158
		22	Liptovský Trnovec-Hrádok	162
OKRES LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ	75	23	Liptovský Trnovec-Opálenica	166
		24	Liptovský Mikuláš-Okoličné-Vrchrádok	168
1 Bobrovec-Mních	76	25	Partizánska Ľupča-Hradisko	172
2 Bodice-Na jame	80	26	Pavčina Lehota-Zámček	176
3 Hybe-Vachtárová	84	27	Liptovský Mikuláš-Ploštín-Rohačka	180
4 Iľanovo-Iľanovská Poludnica	88	28	Podtureň-Bašta, Varta, Velínok	188
5 Iľanovo/Ploštín-Demänovská Poludnica	92	29	Prosiek-Hrádok	208
6 Iľanovo-Končitý	96	30	Prosiek-Nad Vlčím	212
7 Iľanovo-Bodová	98	31	Smrečany-Hrádok	214
8 Jakubovany-Vysoký hrádok	100	32	Východná-Zámčisko	218
9 Jalovec-Hrádok	104			
10 Kvačany-Dlhá Lúka-Hrádková	110			
11 Lazisko-Pavlova lúka	114			

OKRES RUŽOMBEROK	225	KALENDÁRIUM	295
33 Hrboltová-Malý hrádček	226	SLOVNÍK POUŽITÝCH TERMÍNŮV	372
34 Likavka-Predný Choč	228		
35 Likavka-hrad Likava	230	Vybrané termíny	372
36 Liptovská Štiavnica-Lúčny hríb	236	Charakteristika období uvádzaných v texte	378
37 Liptovská Štiavnica-Kohút	240	Charakteristika archeologických kultúr uvádzaných v texte	380
38 Liptovská Štiavnica-Lazy	242		
39 Liptovské Sliače-Magura	244	POUŽITÁ LITERATÚRA A PRAMENE	382
40 Lisková-Konislav	246		
41 Ludrová-Pancová	250	Literatúra	382
42 Ludrová-Stráňa	256	Iné zdroje	404
43 Ludrová-Čerená	260		
44 Lúčky-Na Skale	264	POUŽITÉ SKRATKY	405
45 Ružomberok-Na skalách I a II	268		
46 Ružomberok-Sidorovo	272	Skratky časopisov a periodík	405
47 Ružomberok-Mních	276	Iné použité skratky	406
48 Turík-Hradište	282		
49 Turík-Hacnikov	288	SUMMARY	408
50 Turík-Dielec	290		
51 Turík-Hradište – východný výbežok	292	O ZRODE KNIHY	413
		POĎAKOVANIE	416

MILÍ ČITATELIA,

v rukách držíte knihu o tisícročiach trvajúcom osídlení Liptova prezentovanom na podklade opevnení dochovaných od mladšej doby kamennej (neolitu) až do obdobia stredoveku, teda o období približne 6 000 rokov.

Stopy prvých obyvateľov Liptova sú síce doložené z o niekoľko tisíc rokov staršieho obdobia (zo staršej doby kamennej – paleolitu), no využívanie výšinných polôh s vybudovaním umelého, ľudskou rukou vyhotoveného opevnenia spadá do obdobia, keď ľudia začali intenzívne a cielavedome obrábať pôdu, budovať trvácnejšie obydlia, chovať dobytok a pochovávať svojich blízkych.

Je obdivuhodné, že relatívne hornaté, husto zalesnené a pomerne drsné územie bolo miestom pre život už vo včasnom období vývoja ľudstva. Iste k tomu napomohol reliéf Liptovskej kotliny, ktorý tvorí prirodzene uzavretý celok zo severu i z juhu chránený pásomom hôr viac či menej zasahujúcich svojimi výbežkami do kotliny. Práve tieto ostrohy ponúkali našim predkom sídla pre vtedajšie elity, útočisko pred nepriateľom, miesto pre život a pracovné aktivity vtedajších obyvateľov. Archeologické nálezy z viacerých hradísk a hrádok Liptova dokladajú intenzívne osídlenie niekoľkých generácií, či dokonca storočí. Boli akými predchodcami stredovekých hradov. V konečnom dôsledku aj hrady sa budovali na základoch starších hradísk, s ktorými sa bližšie oboznámite v tejto monografii.

Predkladáme Vám síce neucelený, ale nateraz známy súbor opevnení z obdobia od praveku po stredovek s vedomím, že ich počet je omnoho vyšší a iba odborný záujem, vôľa samospráv a rovnako pričinenie sa jednotlivcov (možno tiež práve Vás), môžu doterajšie poznatky o opevneniach na Liptove rozšíriť a dotvoriť už teraz pomerne pestrú mozaiku hradísk, hrádok a refúgií Liptova.

Martin Furman

PRÍHOVOR

Príroda skrýva mnohé tajomstvá a plynúci čas jej v tom neochvejne pomáha. Ticho a nenápadne, ale nepretržite a usilovne. Do svojho lona akoby si brala späť to, čo človek po stáročia tvoril a užíval a napokon za rôznych okolností opustil. Prirodzene tým, že sám v pokoji odišiel na iné, pre život azda vhodnejšie miesto. Alebo násilne, po prírodných katastrofách, keď už nenašiel dostatok síl a energie obnoviť zničené dielo, alebo po deštruktívnom konaní, keď sa prejavili najtemnejšie črty ľudskej povahy. Hmatateľné stopy, ktoré na tvári zeme človek zanechal sa postupne začali vytrácať a mnohé už nenávratne pohltil čas dávnej histórie. Hustá vegetácia ochotne prekryla to, čo kedysi bolo ľudské obydlie, sídlisko, hradisko, mlyn, záhrada, vinica, cesta... Do zeme si človek v čase núdze skrýval vzácne predmety, aby sa v čase pokoja po ne vrátil. Ak sa mal kto vrátiť, ak ľudská pamäť nezabudla.

Počas prechádzky prírodou môžeme tieto takmer zaniknuté stopy ľudskej existencie stále vnímať. Stačí sa len dôsledne porozhliadať. A nemusí to byť len viditeľné torzo kamenného múru na vyvýšenom mieste, či skalnom výbežku, ale aj na prvý pohľad nenápadná terénna vlna strácajúca sa v krovinách, v hustom lese alebo v tráve nepokosenej lúky. Aj čerstvo poorané pole nám môže prezradiť dávnu prítomnosť človeka. Úlomky keramiky sú nemým svedkom jeho každodennej práce, remeselnej zručnosti i kreatívnej tvorivosti. A nie je podstatné, či tu pôsobil dlhé stáročia alebo sa tu zastavil len na krátky okamih. Za každým objektom, za každým predmetom sa skrýva obyčajný ľudský život. Život plný radosti i smútku, dostatku i strádania, lásky i nenávisti, mieru i konfliktu. Jednoducho neopakovateľný život našich predkov a naše vlastné dejiny.

Miloš Dudáš

riaditeľ Krajského pamiatkového úradu Žilina

AKO KNIHU POUŽÍVAŤ

Publikácia, ktorú držíte v rukách pozostáva zo štyroch základných kapitol, z ktorých dve hlavné – „Okres Liptovský Mikuláš“ a „Okres Ružomberok“ sú koncipované encyklopedicky, so zámerom skompletizovať doteraz známe archeologické výšinné lokality so stopami po opevnení od praveku po stredovek. Pre jednoduchšiu a prehľadnú orientáciu sme zvolili jednotný opis lokalít s rešpektovaním súčasného administratívneho členenia na dva okresy. Lokality sú číslované a zoradené v abecednom poradí podľa zaužívaného názvu v odbornej literatúre, pričom za každým názvom je v zátvorke uvedené katastrálne územie, na ktorom sa lokalita nachádza. Nezriedka totiž zaužívaný názov lokality nekorešponduje so súčasným administratívnym členením. Všetky lokality možno podľa čísla nájsť v mape na konci monografie. Samotný opis každej lokality pozostáva z nasledujúcich bodov:

- a)** názov polohy, nadmorská výška (podľa googlemaps alebo mapy 1 : 10 000);
- b)** číslo Ústredného zoznamu pamiatkového fondu (tzv. ÚZPF) v prípade, že lokalita bola vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku;
- c)** datovanie;
- d)** typ lokality: hradisko, hrádok, refúgium;
- e)** metóda dokumentácie archeologického náleziska: archeologický výskum: sondážny/plošný, povrchový prieskum, prospekcia detektorom kovov (v zátvorke sa uvádza kto a kedy daný prieskum vykonal);
- f)** stručný opis náleziska;
- g)** prístupnosť náleziska, turistická trasa, vhodnosť/nevhodnosť lokality na prezentáciu a využitie v cestovnom ruchu a prípadný návrh prezentácie;
- h)** druh hnutelných nálezov známych z lokality;
- i)** miesto uloženia nálezov v prípade, že je známe;
- j)** literatúra viažuca sa k nálezisku;
- k)** lokalizácia náleziska na ortofoto mape s vyznačenými najbližšími turistickými trasami.

Súčasťou opisu každej lokality je obrazová príloha zameraná predovšetkým na hnutelné archeologické nálezy v podobe fotografií a/alebo kresieb, súčasťou sú v niektorých prípadoch i kresby pôdorysov nálezísk, ich náznaková rekonštrukcia a/alebo fotografie náleziska. Pridanou hodnotou viacerých prezentovaných opevnení sú málo známe, resp. neznáme informácie o rôznych zaujímavých udalostiach vzťahujúcich sa na opisovanú lokalitu – ich proces objavenia, skúmania, stretnutia so známymi osobnosťami, príbehmi o neobyčajných nálezoch, pokladoch, prípadne povesti týkajúce sa toho-ktorého náleziska.

Aj napriek niekoľkoročnej heuristike, zozbieraný materiál nie je úplný. Viaceré lokality boli zmienené v odbornej literatúre len okrajovo, resp. s otáznikom, hnutelné archeologické nálezy z nich nepochádzajú, prípadne ich miesto uloženia nie je známe, alebo sú stratené. Rovnako ani zoznam liptovských opevnení nie je kompletný. Lokality prezentované v monografii predstavujú súbor známych nálezísk z dostupnej odbornej literatúry, archívnych prameňov a z výskumných dokumentácií rôznych archeologických inštitúcií. Väčšina opisovaných nálezísk bola objavená amatérskymi archeológmi či nadšencami na konci 19. a začiatku 20. stor. V období profesionálnej archeológie od päťdesiatych rokov 20. stor. bolo síce objavených niekoľko nových, dovtedy neznámych opevnení, ich počet však v porovnaní s počiatkami výskumnej činnosti na Liptove a s prihliadnutím k modernejším metódam výrazne nenarástol. Je paradoxom, že v súčasnosti amatérski „hľadači pokladov“ poznajú viac archeologických nálezísk ako samotní archeológovia. Dnešná legislatíva síce považuje poškodzovanie a znehodnocovanie archeologického dedičstva za trestný čin, faktom však je, že detektorovanie na Slovensku sa nezastavilo, trestný čin podstupujú denne desiatky „nadšencov“, avšak, realizujú ho sofistikovanejšie ako v minulosti. Systém ochrany archeologického dedičstva na Slovensku v súčasnej podobe nefunguje a je otázne, či v dohľadnej dobe fungovať bude. Môže sa stať, a je to dosť pravdepodobné, že pokiaľ vedecká obec a spoločnosť ako taká neurobí v tomto smere zásadnú zmenu, o päť až desať rokov na Slovensku

zostanú pre archeologický vedecký výskum len kompletne vykradnuté lokality. Jednou z možností ako tomu aspoň z čiastočne zabrániť, a ktorú ponúka aj táto monografia, je aktívne zapojenie sa miestnych samospráv do ochrany svojho archeologického dedičstva, nevynímajúc ani Vás, milí čitatelia.

Liptov patrí k najnavštevovanejším regiónom Slovenska. Vďaka jedinečnej prírode, ale i širokej ponuke služieb navštívi počas roka tento krásny región veľké množstvo turistov z rôznych krajín. Súčasťou kultúrneho bohatstva sú aj archeologické náleziská, ktorých na Liptove nie je málo. Návštevník však väčšinou netuší, že počas turistiky prechádza popri, prípadne priamo cez významnú archeologickú lokalitu. Bolo by preto výrazným prínosom, keby jednotlivé obce okrem svojej každodennej činnosti zamerali svoju pozornosť aj na rozvoj turizmu prostredníctvom pamiatkového fondu, ktorým disponujú. Obohatenie povedomia širokej verejnosti o archeologickom bohatstve Liptova môže (po vydaní rozhodnutia Krajského pamiatkového úradu v Žiline) v sebe zahŕňať vybudovanie turistických a náučných chodníkov, realizáciu systematických archeologických výskumov na konkrétnych archeologických náleziskách s prepojením na turizmus, prípadne tvorbu prednášok, výstav či publikácií na tému ochrany pamiatkového fondu, súčasťou ktorého sú aj archeologické náleziská.

Slová V. Majlátha z roku 1871 sú stále aktuálne:

„Kvôli apatii k domácej archeológii, kvôli malému počtu odborníkov a kvôli prefíkanosti cudzincov veľa našich artefaktov skončí v zahraničí. Tie potom tam obdivujeme, pritom ich zachovanie sa v našich vlastných zbierkach je len dielom náhody a výsledkom práce zopár nadšencov.“

(MAJLÁTH 1871, s. 26)

Samostatnú kapitolu, predstavuje „Objavovanie dávnej minulosti Liptova“. Je to úvodná časť, ktorá Vás zasväťí do počiatkov archeologického bádania na Liptove. Oboznámi Vás s osobnosťami spätými s prvými archeologickými vykopávkami, ale aj ich životnými osudmi. Tie neboli v tejto forme doposiaľ odbornej i širokej verejnosti známe. Nejde pritom o vyčerpávajúce informácie. Zameriavame sa na konkrétne osobnosti, ktoré považujeme z hľadiska rozvoja archeológie a získavania archeologických nálezov za priekopnícke. Využívame pri tom málo známe, zabudnuté, prípadne celkom neznáme informácie z archívov, múzeí a cudzojazyčnej literatúry. Vytvorila sa tak mimoriadna mozaika udalostí, ktoré výraznou mierou ovplyvnili smerovanie archeologického bádania na Liptove.

Pomerne rozsiahlu kapitolu predstavuje „Kalendárium“. V chronologickom slede od najstarších dochovaných informácií týkajúcich sa zmienok o archeologických lokalitách a archeologických aktivitách na Liptove, prehľadne i s istou dávkou dobrodružnosti ponúkajú obraz o dianí na Liptove počas takmer troch storočí.

Kapitola „Slovník archeologických pojmov“ podáva základný a ucelený prehľad všetkých odborných archeologických pojmov vyskytujúcich sa v texte. Ide predovšetkým o vysvetlenie rozdielov medzi refúgiom, hradiskom a hrádkom, opis jednotlivých období, počas ktorých boli opevnenia na Liptove osídlené, opis konkrétnych predmetov v súčasnosti už nepoužívaných a iných pojmov súvisiacich s archeologickým bádaním nielen na Liptove.

V záverečnej časti monografie boli všetky dostupné zmienky o prezentovaných opevneniach Liptova a osobách, vďaka ktorým boli objavené, skúmané a prezentované v tlači, zhrnuté v súpise Použitej literatúry a prameňov. Ide o rôzne monografie, odborné články, správy v novinách, časopisoch a ročenkách, archívne dokumenty, výskumné dokumentácie a iné zdroje pojednávajúce o opevneniach na Liptove.

On-élet irad.

Születtem 1831^{ben} Január 18^{án} Liptószegeden Andrá-
pátrón. Atyámfélszer koromban születtem - apám Nagybáth
Sándor Simontornyi úgyszólván Pongrácz Friderika - Misk-
olcsa mellett megyerrel hal 1844^{ben} Péterfalván a bűn-
gyomrártól és a székelyvágástól. Anyám Törökfalván
Nagy Károly fia minnen a békés és boldog otthon
a nyolcvévesen jutott Törökfalvára megérkezni.

A 1848as év a jóga kénytelenem katald vagonok
a kassai ünnepére Nagy Károly fia minnen
szemem a székelyvágástól megkezdte hal-
apám Liptó birtokán a székelyvágástól elvővára
jutott. Aki a székelyvágástól elvővára
mál a székelyvágástól elvővára
pár elvővára egy jutott a székelyvágástól
együtt a székelyvágástól elvővára
jutott, ott születtem a székelyvágástól
mál a székelyvágástól elvővára

OBJAVOVANIE DÁVNEJ MINULOSTI LIPTOVA*

„Prirodzeným vývojom nie je to, že dnes neurobíme nič – ale to, že dnes urobíme málo.
Z malých, ale neustálych snažení sú potom veľké výtvary.“

(KÜRTI 1904b, s. 2)

Každý región na Slovensku s doloženým prehistorickým osídlením skôr či neskôr aktivoval vzdelaných jednotlivcov k bádaniu záhadných predmetov neraz sa objavujúcich na poli pri poľnohospodárskych prácach, alebo v horách – na kopcoch pri pasení oviec či dobytká. Prvé známe písomné zmienky o archeologických lokalitách na Liptove uvádza vo svojej práci Liptovská stolica v roku 1735 Matej Bel. Konkrétne spomína Rohačku ako „*ľúbezny vršok pokrytý tónistým hájom... [na ktorom sú] ... ruiny rozhľadne, v ktorých sa okrem črepov dávnej výroby občas nájdú mince, sčasti rímske, sčasti gótske*“ (BEL 2014, s. 217). Na inom mieste spomína obec Turík, že „*kedysi dávno na jednom z vrchov v blízkom okolí dediny bol hrad, z ktorého dnes zostali len ruiny. Často sa tu nájdú mince, rovnako kamenné ako aj razené z kovu*“ (BEL 2014, s. 261).

Ešte na začiatku 20. stor. sa na mnohých miestach verilo, že praveké kamenné sekerky a sekeromlaty sú tzv. hromové kamene a že vznikli úderom blesku. Pokiaľ ľudia takéto predmety náhodne našli pri práci na poliach alebo v kopcoch, nosili ich domov a ukladali ich k peci alebo do krovu ako ochranu pred bleskom. Verili, že blesk do rovnakého miesta dvakrát neudrie (KALÁBKOVÁ/HLAVA/ŠLÉZAR 2015). Z Liptova o takýchto praktikách správy nemáme. Pomerne často sa tu však stretávame s nepriaznivým osudom archeologických nálezov. Vojtech Majláth nám v roku 1871 ozrejmuje osudy veľkého bronzového pokladu z Jalovca (MAJLÁTH 1871e). Vďaka náhode zachránil jeho zvyšky prostredníctvom priateľa Arpáda Kiszelyho, ktorý ho upozornil na snahu jedného mešťana z Liptovského Mikuláša predať starú hodnotnú sponu s poznámkou, že ak sa mu to nepodarí za pár dní, tak ju pošle do múzea v Prahe. Po tom, ako ju V. Majláth odkúpil, začal pátranie po

* Táto kapitola nemá za cieľ zhrnúť komplexne archeologické bádanie na Liptove, ale predovšetkým poukázať na doposiaľ nepublikované materiály niekoľkých bádateľov, ktorí sa zásadnou mierou prispeli k rozvoju archeologického výskumu Liptova. V knihe „Archeológia na Slovensku v minulosti“ od Bela Pollu je možné nájsť všetky osoby venujúce sa archeológii na Slovensku vrátane Liptova, POLLA 1996). Stručné dejiny archeologického bádania na Liptove od druhej polovice 19. do konca 20. stor. spracoval V. Struhár (2000b).

nálezových okolnostiach predmetu. Po dlhom hľadaní sa mu podarilo nájsť obchodníka, ktorý sponu spoznal a povedal, že u neho sa dlho „povaľovala“ spolu s inými starými nepotrebnými predmetmi. Ešte pred 16 až 18 rokmi, ako ďalej uvádza, v rozdrvenom stave ich všetky horko-ťažko predal veľmi lacno istému mediarovi. Tie predmety kúpil od miestnych sedliakov, keď ešte býval v Jalovci. V tom období našli veľa takýchto medených predmetov niekde v lese pri potoku, on však miesto nálezu nepoznal. V. Majláth pátranie po poklade nevzdal a pokračoval u miestnych v Jalovci. Veľa ľudí si na nález spomenulo, dôkazom čoho bolo viacero ďalších zabudnutých predmetov na povalách a v komorách. Podarilo sa mu tak zozbierať 25 bronzových predmetov, ktoré zrejme predstavujú len zlomok z pôvodného nálezu. Miesto nálezu však Jalovčania už nevedeli identifikovať ani si nespomínali na nálezové okolnosti (MAJLÁTH 1871e, s. 23–34).

O nepriaznivých osudoch archeologických nálezov na Liptove, náhodne nájdených pri práci na poliach či pasení oviec, sa dozvedáme aj z pera Jána Volka-Starohorského: „*Mihalik píše, že na ploštínskych poliach bol urnový emiter, odkiaľ sa nejedna pekná urna nemilosrdným pluhom vyorala a znivočila. Sám som sa o tom presvedčil, shovárajúc sa so zdejšími ľuďmi o nájdených a vyoraných nádobách. Rozumie sa, keď gazda vyoral podobnú nádobu, dal ju svojim malým, všetečným deťom sta hračku. A keď ju deti už na drobné kusy rozmrvily, otec, netušiac a nevediac, že tým ničí pamiatky po svojich predkoch, črepy povyhádzoval na hnoj. S hnojom sa prípadne zase tie isté úlomky na roľu dostaly, aby tam už úplne rozdrvené v zem obrátené boli. Ľud sám tvrdí, že sa po-nachádzalo okolo Rohačky mnoho rôznych vecí, ale na otázku, kde sa to všetko podelo? nik nevie odpovedať. Ako som sa ja po mnohom dopytovaní a chodení dozvedel, sa to zčiasťky podrvalo, zčiasťky popredalo (železo zámočníkom, bronz lejárom) a zčiasťky pozahádzovalo*“ (VOLKO-STAROHORSKÝ 1909, s. 46).

Liptov mal však šťastie na vzdelancov so záujmom o objavovanie a záchranu archeologického dedičstva, v ktorom zvyšok obyvateľstva videl len bezcenné „stariny“. Ich neúnavná

Poklad z Jalovca (zdroj: SAZA, Belo Majláth, osobný fond).¹

¹ Súbor prezentovaných nálezov sa nachádza na viacerých výkresoch V. Majlátha. Jednotlivé kresby predmetov sú označené rovnakým opisom „V Jalovci v lese na neznámom mieste v roku 1855 – 1856“.

snaha zachovať pre ďalšie generácie kultúrne dedičstvo, častokrát navzdory nepochopeniu, predsudkom či nevraživosti miestnych, napomohla k záchrane viacerých výnimočných nálezov. Stoja za nimi konkrétne osoby, ktorých záujem o prehistóriu ich podnecoval k objavovaniu, skúmaniu a prezentácii nálezov i nálezísk Liptova už od druhej polovice 19. stor. Najväčšiu intenzitu aktivít na poli ich záchrany a skúmania môžeme na Liptove sledovať v druhej polovici 19. a na začiatku 20. stor.

Prvé archeologické výskumy na Liptove

Skladanie mozaiky historických udalostí týkajúcich sa dejín archeologického bádania na Liptove sa zdá byť, napriek relatívne nedávnej dobe², pomerne ťažkou úlohou. Dôvodov je niekoľko:

- absencia regionálnej inštitúcie, ktorá by dokázala reagovať na vznikajúci záujem jednotlivcov a následne zhromažďovať informácie a predmety z náhodných nálezov či prvých výskumov;
- jedinou inštitúciou tej doby bolo vtedajšie Uhorské národné múzeum, ktoré sústreďovalo nálezy zo všetkých žúp Uhorska. Archívne údaje k novým prírastkom do múzea často nekorešpondujú s reálnym stavom zbierok, chýba dobová korešpondencia;
- archeologické aktivity sa spájajú v tej dobe s konkrétnymi osobami, ktoré na Liptove pôsobili iba istú etapu svojho života a so zmenou pôsobiska si zobrali zväčša aj všetky informácie týkajúce sa ich činnosti na Liptove.

Oblasť horného Uhorska, do ktorej Liptov v dobe počiatkov archeologických aktivít patril, bola z hľadiska poznania minulosti takmer *terra incognita* (RÓMER 1870b, s. 184, pozn.

² Predovšetkým druhá polovica 19. stor.